

JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 23.09.2021
Published/Yayınlanma 30.11.2021
Article Type/Makale Türü Research Article

Citation/Alıntı: Özateş Gelmez, Ö. S. (2021). Temel bir insan hakkı olarak engelli bireylerin eğitim hakkı: Ortaokul öğrencisi velilerinin engellilerin eğitimine ilişkin tutumları. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(76), 2638-2652.
<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2737>

Doç. Dr. Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ
<https://orcid.org/0000-0002-5990-4480>

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara / TÜRKİYE

TEMEL BİR İNSAN HAKKI OLARAK ENGELLİ BİREYLERİN EĞİTİM HAKKI: ORTAOKUL ÖĞRENCİSİ VELİLERİNİN ENGELLİLERİN EĞİTİMİNE İLİŞKİN TUTUMLARI

THE RIGHT TO EDUCATION OF PERSONS WITH DISABILITY AS A FUNDAMENTAL HUMAN RIGHT: THE ATTITUDES OF PARENTS OF SECONDARY SCHOOL AGE CHILDREN TOWARDS THE EDUCATION OF PERSONS WITH DISABILITY

ÖZET

Eğitim hakkı, diğer herkes gibi engelli kişiler için de korunması gereken temel insan haklarından biridir. Ancak engelli kişiler ile engelli olmayan kişilerin eğitime katılım oranları arasındaki fark, bu temel hakkın engelliler için korunmasının önünde sorunlar olduğunu göstermektedir. Bu sorunların önemli bir bölümünü, engelli kişileri eğitim alanında sosyal dışlanmaya ve ayrımcılıkla karşı karşıya bırakan olumsuz tutumlar oluşturmaktadır. Ankara ilinde ikamet eden 120 ortaokul velisinin katılımıyla, Kösterelioğlu tarafından geliştirilen Engelli Bireylerin Eğitilmesine İlişkin Tutum Ölçeği kullanılarak gerçekleştirilen bu araştırmayla velilerin, engellilerin eğitimine ilişkin tutumları, engelli bir tanıdığına sahip olma değişkeni bağlamında incelenmiştir. Araştırma sonucunda katılımcıların yarısından fazlasının aynı veya başka hanede yaşayan bir engelli akrabası ya da akrabalık ilişkisi bulunmayan engelli bir yakını olduğu görülmüştür. Katılımcıların genel itibarıyla engelli bireylerin eğitime ilişkin tutumlarının olumlu yönde olduğu, engelli bir tanıdığına sahip olan katılımcıların tutumlarının ise engelli tanıdığı bulunmayanlara kıyasla daha olumlu olduğu görülmüştür. Araştırma sonucundan hareketle engelli kişileri eğitime dahil edecek, eğitimin her aşamasını sürdürmelerini sağlayacak, nitelikli eğitim olanaklarından yararlanmalarını mümkün kılacak fiziksel erişilebilirliğe ilişkin düzenlemelerin yapılmasının son derece önemli olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte eğitim hakkının önünde engel oluşturan olumsuz tutumları ortadan kaldıracak ve toplumsal bütünlüğü sağlayacak hak temelli çalışmaları yaygınlaştıracak yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması, engelli kişilerin eğitim hakkının korunması için atılması gereken adımların başında gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, engelli hakları, insan hakları, eğitim hakkı, tutum ölçeği.

ABSTRACT

The right to education is one of the fundamental human rights that must be protected for persons with disabilities, just like for everyone else. However, differences in the participation in education rates between persons with disabilities and without disabilities show that there are problems in the protection of this fundamental right for persons with disabilities. Negative attitudes towards persons with disabilities, which cause social exclusion and discrimination in the field of education, constitute a significant part of these problems. In this research, with the aim of reaching the attitudes of parents having secondary school age children towards the education of the persons with disability, the Attitude Scale Towards Education of Persons with Disabilities developed by Kösterelioğlu was used. As a result of the research, it was seen that more than half of the 120 participants have disabled kin living in the same or another house or know persons with disability without kinship relation. It was observed that the attitudes of the participants towards the education of persons with disabilities are generally positive, and also the attitudes of the participants who have contact with persons with disabilities are more positive. Based on the results of the research, it is possible to say that it is extremely important to make arrangements regarding physical accessibility that protect the education right of persons with disabilities. In addition, in order to protect the right to education of people with disabilities, it is necessary to make legal and institutional arrangements that will eliminate the negative attitudes that hinder the right to education and expand rights-based works that will ensure social integration.

Keywords: Disability, rights of persons with disabilities, human rights, right to education, attitude scale.

Issue/Sayı: 76

Volume/Cilt: 8

jshsr.org

ISSN: 2459-1149

1. GİRİŞ

Engelli aktivistler tarafından yürütülen hak mücadelelerinin bir sonucu olarak bugün gelinen noktada engelliliğe ilişkin meseleler artık, insan hakları yaklaşımıyla değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımda istisnasız her bir kişinin doğuştan kazandığı haklar olan insan haklarının, farklı engellilik durumlarına sahip insanlar açısından yok sayılamayacağı, ihlal edilemeyeceği ve dolayısıyla diğer herkes gibi engelli kişiler için de temel hakların korunması gerektiği kabulü hakimdir.

Temel insan hakları arasında yer alan eğitim hakkı -Kuçuradi (2007) tarafından ortaya konan insan hakları bakış açısıyla ifade edildiğinde-, insanların yalnızca insan olmak bakımından sahip oldukları ve insansal olanakların geliştirilmesini sağlayacak türde temel bir haktır. Eğitim hakkının, temel bir insan hakkı olarak korunması, bir ülkedeki tüm yurttaşların, bu temel haktan eşit bir biçimde yararlanmasını sağlayacak koşulların geliştirilmesine bağlıdır. Söz konusu koşulların geliştirilmesini sağlayacak kurumsal ve yasal düzenlemeler yapılırken, eğitim hakkının her bir insan için korunması amacının taşınması gerekmektedir.

Engelliliğe ilişkin çeşitli uluslararası insan hakları belgeleri incelendiğinde, eğitim hakkının, devletler tarafından gerçekleştirilecek çeşitli edimlerle korunması gereken temel bir hak olarak tanımlandığı görülmektedir. Örneğin engelli kişilerin hakları odağında hazırlanan ilk uluslararası insan hakları belgesi olan 20 Aralık 1971 tarihli 'Zihinsel Engelli Bireylerin Haklarına Dair Bildirge'de zihinsel engelli kişilerin, diğer insanlarla aynı haklara sahip olduğu, potansiyelini azami düzeyde geliştirmesine olanak sağlayacak şekilde eğitim ve öğretim görme hakkı olduğu vurgulanmıştır (United Nations [UN], 1971). 9 Aralık 1975 tarihli 'Engelli Hakları Bildirgesi'nde eğitim ve mesleki eğitim, engellilerin yapabilirliklerini ve becerilerini en üst düzeyde geliştirmesini sağlayacak bir hak olarak tanımlanmıştır (UN, 1975). 4 Mart 1994 tarihli 'Engelli Bireyler Önündeki Fırsatların Eşitlenmesine İlişkin Standart Kurallar' belgesinde yer verilen eğitim başlığı altında, devletlerin, engelli çocuklar, gençler ve yetişkinler için eşit ilk, orta ve yüksek öğrenim fırsatları ilkesini kabul etmesi ve engellilerin eğitiminin, eğitim sisteminin ayrılmaz bir parçası olmasının sağlanması gerektiğinin altı çizilmiştir (UN, 1994).

21. yüzyılın ilk insan hakları sözleşmesi olan, 3 Aralık 2008 tarihinde yürürlüğe giren ve engelli kişileri, hak sahibi özneler olarak tanıyan 'Engelli Hakları Sözleşmesi'nin eğitim hakkına ilişkin ayrıntıların yer aldığı 24. maddesinde, taraf devletlerin engellilerin eğitim hakkını tanıyarak, eğitime tam ve eşit katılımlarını sağlayacak adımları atması gerektiği vurgulanmıştır (UN, 2008). Sözleşme uyarınca kurulan Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi tarafından 2018 yılında hazırlanan 'Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik Hakkında 6 No'lu Genel Yorum'da bazı taraf devletlerin engelli öğrencilerin kapsayıcı ve nitelikli eğitimle okullara eşit erişimlerini sağlamada başarısız oldukları, bu durumun yanı sıra engelli öğrencileri, farklı engellilik durumlarına göre genel ve kapsayıcı eğitimden dışlayan ayrıştırmış eğitim modellerinin Engelli Hakları Sözleşmesinin amaçlarına aykırı olduğu, taraf devletlerin, yasal ve toplumsal engeller de dahil olmak üzere kapsayıcı eğitimin önündeki her türlü ayrımcı engeli kaldırması gerektiği belirtilmiştir (UN, 2018).

Engellilerin eğitim hakkının korunmasına yönelik önemli belgeler olan tüm bu uluslararası insan hakları belgelerinin varlığına karşın dünya ölçeğinde, engelli kişiler ile engelli olmayan kişilerin eğitime katılım oranları arasında dikkate değer farklar görülmektedir. Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası tarafından gerçekleştirilen ortak çalışmayla 2011 yılında yayınlanan 'Dünya Engellilik Raporu'nda dünya genelinde 0-14 yaş aralığında olan engelli çocukların 93 ila 150 milyon arasında olduğu, bu çocukların okula başlama oranlarının, eğitim gördükleri ortalama sürenin ve okula devam oranlarının engelli olmayan çocuklara kıyasla daha düşük olduğu, engelli çocuk ve gençlerin eğitimin ileri aşamalarına devam etmeme risklerinin ise yüksek olduğu vurgulanmıştır (World Health Organization & World Bank [WHO & WB], 2011: 205). Türkiye bağlamında değerlendirildiğinde ise her ne kadar başta Anayasa olmak üzere ülke mevzuatında¹ temel bir hak olarak tanımlanmış olsa da eğitim hakkının, engelli kişilerin yaşantısına eşit biçimde korunan bir hak olarak yansıdığını söylemek pek mümkün görünmemektedir. Türkiye'de 2002 yılında gerçekleştirilen engellilik araştırmasına göre

¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 42. maddesi, kimsenin eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılmayacağı hükmüyle başlamaktadır. 14 Haziran 1973 tarih ve 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 4. maddesinde ise "eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açıktır" ifadesi yer alır. 1 Temmuz 2005 tarihinde kabul edilen 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un 15. maddesinde "hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim alması engellenemez. Engelli çocuklara, gençlere ve yetişkinlere, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, bütünleştirilmiş ortamlarda ve engelli olmayanlarla eşit eğitim imkânı sağlanır." hükmüne yer verilmiştir. Türkiye ayrıca, Engelli Hakları Sözleşmesi'ni, 30 Mart 2007 tarihinde imzalamış ve 28 Ekim 2009 tarihinde çekincesiz olarak yürürlüğe koymuştur.

engelli nüfusta² yer alan ortopedik, görme, işitme, konuşma ve zihinsel engellilerin %36.3'ü, süregelen hastalığı olan engellilerin ise %24.8'i okuma yazma bilmemektedir (Devlet İstatistik Enstitüsü [DİE], 2002). Daha günce bir araştırma olan Türkiye Sağlık Araştırması sonuçlarına göre ise Türkiye'de engelli nüfusun %25.9'u okuma yazma bilmemekte (%10.9 erkek, %34.4 kadın), %35.7'inin (%18.1'i erkek, %45.6'sı kadın) ise hiçbir okul mezuniyeti bulunmamaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2019).

Engelli Hakları Sözleşmesine taraf devletlerin, Engelli Hakları Komitesi'ne sunmakla yükümlü olduğu raporlar bağlamında Türkiye tarafından Komiteye, 4 Ekim 2017 tarihinde sunulan ilk raporda, eğitime eşit erişimde engellilerin karşı karşıya kaldığı sorunlar ortaya konmuştur. Buna göre en az bir engeli olan nüfusun eğitim düzeyinin, genel nüfusa göre daha düşük olduğu, genel nüfusun okuryazarlık oranı %95.5 iken, engelli nüfusta bu oranın %76.7'ye gerilediği, bu oranın engelli erkeklerde %89.1, kadınlarda ise %67.6 olduğu belirtilmiştir (Committee on the Rights of Persons with Disabilities [CRPD], 2017: 6). Türkiye'nin bu raporuna karşılık olarak Engelli Hakları Komitesi tarafından 1 Ekim 2019 tarihinde hazırlanan sonuç gözlemleri raporunda ise okulların fiziksel erişilebilirliğinin iyileştirilmesine rağmen, tüm seviyelerde ayrımcı eğitimin devam etmesi, kapsayıcı bir eğitim sisteminin olmaması, makul uyumlaştırma ve desteğin tüm eğitim seviyelerinde sağlanamamış olmasına ilişkin endişeler vurgulanmıştır (CRPD, 2019: 11). Raporda bu sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik olarak kapsayıcı eğitimin, somut ve uygulanabilir bir hak olarak kabul edilerek, eğitimin her düzeyi için uygun kamu politikaları ve stratejilerinin benimsenmesi, engellilerin, engelli olmayanlarla eşit koşullarda, nitelikli kapsayıcı eğitim almalarını sağlayacak yeterli bireyselleştirilmiş desteğin ve uyumlaştırmanın sağlanması, öğretmenlere ve diğer personele Sözleşme kapsamındaki engelli hakları ve kapsayıcı eğitimi teşvik etme yetkinlikleri konusunda eğitim verilmesi tavsiye edilmiştir (CRPD, 2019: 12).

Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası ortaklığında hazırlanan raporda engelli çocukların eğitim hakkının ihlaline yol açan etmenler arasında, konuya ilişkin mevzuat, politika, hedef ve plan eksikliği, kaynakların ve öğretmenlerin eğitimlerinin yetersiz olması, pedagojik ve müfredatla ilgili sorunlar, fiziksel engeller, şiddet, sindirme ve istismarın yanı sıra etiketleme ve olumsuz tutumlardan kaynaklanan engeller de sıralanmıştır (WHO & WB, 2011: 215-216). Raporda özellikle öğretmenlerin, okul idarecilerinin, diğer öğrencilerin ve velilerin tutumlarının, engellilerin özel eğitim kurumları dışında örgün eğitim kurumlarına katılımlarının önünde engel oluşturduğunun altı çizilmektedir (WHO & WB, 2011: 216).

Konuyla ilgili yapılan çeşitli araştırmalarda da engellilere yönelik olumsuz tutumların, engelli çocuk ve gençlerin eğitimleri açısından oldukça önemli bir sorun oluşturduğu ortaya konmaktadır. Örneğin Dimitrova-Radojichich ve Chichevska-Jovanova'nın (2014: 13) engelli çocuğa sahip olmayan ebeveynlerin, engelli çocukların eğitimine yönelik tutumlarını araştırmak için gerçekleştirdikleri araştırmada, katılımcıların büyük çoğunluğunun kapsayıcı eğitimi kabul etmekle birlikte özel eğitim kurumlarının, engelli çocukların eğitimi için daha uygun yerler olduğu düşüncesini taşıdıkları sonucuna ulaşılmıştır. Al Neyadi (2015: 49) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, engelli olmayan çocukların ebeveynlerinin, engelli çocuğa sahip ebeveynlere kıyasla kaynaştırma eğitimine ilişkin olumlu tutum puanlarının düşük olduğu ve kaynaştırma eğitiminin, engelli olmayan çocukların akademik başarısı üzerinde olumsuz etkisi olabileceği konusunda kimi kaygılara sahip oldukları görülmüştür. Popovska Nalevska ve Popovski (2018: 66) tarafından yapılan araştırmada ise engelli çocuğa sahip olmayan ebeveynlerin, engelli çocukların diğer çocuklara karşı saldırgan davranabileceği ve öğretmenlerin, engelli olmayan çocuklarla yaptıkları akademik faaliyet ve çalışmaların niteliğini olumsuz etkileyebileceğine ilişkin görüşleri paylaştıklarını ortaya çıkartmışlardır.

Türkiye'de gerçekleştirilen araştırmalarda da engelli çocuğa sahip olmayan ebeveynlerin, engellilerin eğitim hakkının önünde engel oluşturabilecek kimi olumsuz tutumlara sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (2009: 77) tarafından gerçekleştirilen "Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor?" araştırmasında katılımcıların, akranlarıyla aynı sınıfta eğitim almalarını uygun bulduğu engellilerin sırasıyla ortopedik engelliler (%40.5), süregelen hastalığı olanlar (%34.4), dil ve konuşma bozukluğu olanlar (%25.6), işitme engelliler (%22.3) ve görme engelliler (%17.9) olduğu ortaya konulmuştur. Araştırmada katılımcıların çok azının ise ruhsal/duygusal sorunu olanlar

² Türkiye genelinde 2002 yılında gerçekleştirilen araştırmada, engelli nüfusun, toplam nüfus içindeki payının %12.3 olduğu ve bu nüfusun %8.8'ini, 0-19 yaş grubundaki çocuk ve gençlerin oluşturduğu tespit edilmiştir (DİE, 2002).

(%10.0) ile zihinsel engellilerin (%4.7), engelli olmayan akranlarıyla birlikte eğitim almaları gerektiği yönünde görüş bildirdikleri görülmüştür. Araştırmada “hepsi ile eğitim alabilirler” diyenlerin oranı %16.5 iken, “hiç biri” diyenlerin oranı ise %18.2 olarak bulunmuştur (ÖZİDA, 2009: 77). Aynı araştırmada katılımcıların yarısından fazlasının, engellilerin, kendileri için düzenlenmiş ayrı okullarda eğitim almaları gerektiği yönündeki görüşleri ortaya çıkartılmıştır (ÖZİDA, 2009: 88). Bir başka araştırmada engelli çocuğa sahip ebeveynlerin, eğitim alanında birçok sorunla karşı karşıya kaldıklarına, önyargıların, kaynaştırma eğitimi veren okullardaki engelli öğrencilerin dışlanmasına ve genel eğitim için bazı okulların engelli öğrenciye eğitim vermek istememesine dek varan boyutlara ulaşabildiğine ilişkin görüş ve deneyimleri ortaya çıkartılmıştır (Orhan ve Genç, 2017). Gencer (2019: 60-64) tarafından yapılan araştırmada ise engellilerin eğitim kurumlarına ulaşım konusunda ve engelli öğrencileri kabul eden okulların fiziksel yapısından kaynaklanan sorunların yanı sıra engelli öğrencilere yönelik kırıcı söz ve davranışların, dışlayıcı ve olumsuz tutumların, engelli öğrencilerin eğitim hakkından yararlanmasının önünde engel oluşturduğu ortaya konulmuştur.

Son yıllarda basında yer alan haberlerde de engelli çocukların eğitim alanında karşı karşıya kaldıkları dışlanma ve ayrımcılığın temel nedenleri arasında, engelli çocuğa sahip olmayan ebeveynlerin tutumlarının yer aldığı görülmektedir. Örneğin 21 Ekim 2014 tarihli Milliyet Gazetesi haberine göre Antalya’da bir ilköğretim okulunda veliler tarafından, 7 yaşındaki ortopedik engelli bir çocuğun, diğer öğrencilere şiddet uyguladığı gerekçesiyle başka bir okula gönderilmesi istenmiş ve veliler bu gerekçeyle çocuklarını okula bir süre göndermemişlerdir (Özel Okulda, 2014). Aksaray’da bir ilkokulda yaşanan olayda ise veliler, okulda eğitim gören otizmli öğrencilerin sınıflarının kapatılması talebiyle okul çıkışında bir araya gelerek otizmli öğrencileri ‘protesto etmiştir’ (Aksaray’da Özel Eğitim, 2019). Söylemez’in (2021) haberine göre nefrolojik hastalığı olan bir öğrenci için mevzuata uygun olarak İstanbul’da bir Anadolu Lisesine gerçekleştirilen okul kaydının, diğer veliler tarafından kendi çocuklarına yapılmış bir haksızlık olarak değerlendirildiği ve basında da ‘puan skandalı’ olarak yer verildiği ifade edilmiştir.

Engellilere yönelik önyargıların ve olumsuz tutumların ortadan kaldırılması, temel insan hakları arasında yer alan eğitim hakkının, engelli kişiler açısından ihlaline yol açacak koşulların dönüştürülebilmesi için atılması gereken adımların başında gelmektedir (Özateş Gelmez, 2018: 192). Dolayısıyla yasal ve kurumsal düzenlemelerle eğitim hakkının herkes için eşit biçimde korunacak koşulların geliştirilmesinin yanı sıra bu koşullardan yararlanan kişiler olarak yurttaşlar tarafından eğitimin, ayırım yapılmaksızın her bir insan için eşit biçimde korunması gereken bir hak olduğu fikrinin içselleştirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışma, öğrenci velilerinin engellilerin eğitimine ilişkin tutumlarının, engelli çocukların eğitim hakkının korunmasında önemli bir paya sahip olduğu kabulü üzerine kurulmuştur. Bu araştırmayla ortaokul velilerinin engellilerin eğitimine ilişkin tutumlarının incelenmesi hedeflenmiştir. Bu hedef kapsamında araştırmada iki temel amaç ve buna bağlı alt amaçlar şöyle belirlenmiştir:

- Araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin velilerinin, engellilerin eğitimine ilişkin tutumlarını ortaya çıkartmak;
 - Velilerin, engellilerin eğitim hakkına,
 - Velilerin, eğitimin yaygınlaştırılmasına,
 - Velilerin, eğitim sonuçlarına,
 - Velilerin, özel eğitim alanına yatırım yapılmasına,
 - Velilerin, gönüllü katılıma
 dair tutumlarını incelenmek.
- Engelli bir tanıdığı olan veliler ile engelli bir tanıdığı olmayan velilerin, engellilerin eğitimine ilişkin tutumları arasında fark olup olmadığını ortaya koymak;
 - Aynı hanede yaşayan engelli bir akrabası olan veliler ile engelli bir tanıdığı olmayan velilerin,
 - Farklı bir hanede yaşayan engelli bir akrabası olan veliler ile engelli bir tanıdığı olmayan velilerin,
 - Akrabalık ilişkisi bulunmayan engelli yakını olan veliler ile engelli bir tanıdığı olmayan velilerin engellilerin eğitimine ilişkin tutumları arasında fark bulunup bulunmadığını incelemek.

2. YÖNTEM

2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, ortaokulda öğrenim görmekte olan öğrencilerin velileri oluşturmaktadır. Bu araştırma, araştırmacının danışmanlık yaptığı Ankara'da bir ortaokulda gerçekleştirilmiştir.³ Akademisyen danışmanlık kapsamında öncelikle, okulun rehber öğretmenlerinin tespit ettikleri sorun alanlarında belirlenen konu ve içerikle velilere ve öğrencilere yönelik olarak 2019 yılı içinde, farklı zamanlarda, alanında uzman meslek elemanlarının katılımıyla bir dizi seminer düzenlenmiştir. Engelli hakları, engelli bireylerin karşılaştığı sorunlar ve bu sorunlarla mücadele etme yolları odağında gerçekleştirilen seminer öncesinde, velilere gerçekleştirilecek araştırmanın amacı, edinilen bilgilerin kimseyle paylaşılmayacağı ve araştırmaya katılım durumunun tamamen gönüllülük esasına dayalı olduğu araştırmacı tarafından açıklandıktan sonra seminere katılan velilerden bilgilendirilmiş onamları alınarak, sosyo-demografik anket ve "Engelli Bireylerin Eğitilmesine İlişkin Tutum Ölçeği" uygulanmıştır. Böylece farklı zamanlarda gerçekleştirilen seminerlere katılan toplam 132 veli ile araştırma gerçekleştirilmiştir. Cevaplanması yarım bırakılan 12 anket formu dışarda tutulmuş ve toplam 120 veli tarafından tamamlanan anket ve ölçekler araştırma kapsamında analiz edilmiştir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, araştırmaya katılanların sosyo-demografik bilgilerini almak için araştırmacı tarafından hazırlanan anket formu ile Kösterelioğlu (2013) tarafından geliştirilen "Engelli Bireylerin Eğitilmesine İlişkin Tutum Ölçeği" kullanım izninin alınmasının ardından kullanılmıştır. 5'li Likert tipi olarak geliştirilen ölçek "tamamen katılıyorum", "katılıyorum", "fikrim yok", "katılmıyorum" ve "hiç katılmıyorum" (olumlu maddeler "tamamen katılıyorum" seçeneğinden başlayarak 5'den 1'e doğru, olumsuz maddeler ise "tamamen katılıyorum" seçeneğinden başlayarak 1'den 5'e doğru puanlanmaktadır) şeklinde derecelendirilen, 13 olumlu, 7 olumsuz toplam 20 madde ve 5 boyuttan oluşmaktadır. Birinci boyut "eğitim hakkı", ikinci boyut "eğitimin yaygınlaştırılması", üçüncü boyut "eğitim sonuçlarına ilişkin inanç", dördüncü boyut "özel eğitim alanına yatırım", beşinci boyut ise "gönüllü katılım" olarak başlıklandırılmıştır. Ölçekten alınabilecek en düşük toplam puan 20 ve en yüksek toplam puan ise 100'dür. Ölçekten 76 puandan daha fazla puan alan bireylerin tutum yönünün olumlu, 44 puandan düşük olanların tutum yönünün olumsuz, 44 ile 76 puanları arasında olanların ise tutum yönünün nötr olduğu belirtilmiştir. Cronbach Alpha katsayısı .89 olarak bulunan ölçeğin, farklı örneklem gruplarında yürütülecek çalışmalarda kullanılabilir geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu vurgulanmıştır (Kösterelioğlu, 2013: 220).

2.3. Verilerin Analizi

Sosyo-demografik bilgilerin alınması amacıyla uygulanan anket formu ve ölçek ile toplanan veriler, SPSS 23 paket yazılım programıyla analiz edilmiştir. Sosyo-demografik verilerin analizinde betimsel istatistiklerden, frekans ve yüzdelerden yararlanılırken, ölçek için öncelikle güvenilirlik analizi yapılmış ve Cronbach Alfa katsayısı .81 olarak hesaplanmıştır. Ölçek ile elde edilen verilerin normallik analizinde basıklık (-.625 ile .221) ve çarpıklık (-.121 ile .438) değerlerinin ± 1.0 arasında olması nedeniyle verilerin normal dağılım gösterdiği (Hair, Black, Babin & Anderson, 2019: 48) kabul edilerek bağımsız örneklem t testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Velilerin Engellilerin Eğitimine İlişkin Tutumları

Ortaokul öğrencisi velilerinin engellilerin eğitime ilişkin tutumlarını incelemek üzere gerçekleştirilen bu çalışmada, en büyüğü 60, en küçüğü 29 ve yaş ortalaması 39 olan 120 katılımcıya ait bazı sosyo-demografik özellikler Tablo 1'de verilmiştir. Tabloda görülebileceği gibi araştırmaya katılan velilerin %90'ı kadın, yalnızca %10'u erkektir. Katılımcıların %97.5'i evli ve eşile birlikte yaşamakta, %2.5'inin ise eşi vefat etmiştir. Katılımcılar %30 ile en fazla oranda ilkokul, %27.5'erlik oranlarla ise ortaokul ve dengi ile lise ve dengi mezuniyetine sahiptir. Katılımcıların yalnızca %17.5'i çalışırken, %82.5'i ise gelir getirici bir işte çalışmamaktadır. Çalışmadığını ifade eden katılımcılar, çalışmama nedeninin en çok %57.5 oranıyla bakım verme olduğunu ifade etmişlerdir. Çalışmama nedenleri arasında bu oranı %10 ile iş bulamama, %7.5 ile eşinin çalışmasını istememesi takip etmektedir.

³Söz konusu danışmanlık, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2019 yılında başlatılan "Danışman Akademisyen Uygulaması" kapsamında sağlanmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri

Sosyo-Demografik Özellikler	N	%
Cinsiyet		
Kadın	108	90.0
Erkek	12	10.0
Medeni durum		
Evli-birlikte yaşıyor	117	97.5
Eşi ölmüş	3	2.5
Eğitim durumu		
Okur-yazar değil veya bir okul bitirmemiş	3	2.5
İlkokul	36	30.0
Ortaokul ve dengi	33	27.5
Lise ve dengi	33	27.5
Yüksekokul, fakülte ve üstü	15	12.5
Çalışma durumu		
Çalışıyor	21	17.5
Çalışmama nedeni		
Yaşlılık	3	2.5
Emeklilik	3	2.5
Eğitimi yok	3	2.5
Eşi istemiyor	9	7.5
İş bulamama	12	10.0
Bakım verme	69	57.5
Çalışmıyor	99	82.5
Toplam	120	100.0

Tablo 2’de görülebileceği gibi araştırmaya katılan velilerin %20’sinin aynı evde birlikte yaşadığı engelli bir akrabası bulunmaktadır. Söz konusu engelli hane üyelerinden %10’u katılımcıların çocukları olup, geriye kalan %10’unu ise anne/babası, kayınvalide/kayınpederi, eşi ve kardeşi oluşturmaktadır. Araştırma katılımcılarının %30’unun, aynı hanede birlikte yaşamadığı fakat akrabalık ilişkisi olan engelli bir yakını bulunmaktadır. Katılımcılar ile söz konusu engelli bireyler arasındaki akrabalık ilişkisine bakıldığında, bu kişilerin %7.5’erlik oranla katılımcıların anne, baba ya da kuzeni, %5’erlik oranla kardeşi ya da teyzesi, %2.5’erlik oranla ise yeğeni ya da eşinin kardeşi olduğu görülmektedir. Katılımcıların %42.5’inin herhangi bir akrabalık ilişkisi olmamakla birlikte engelli bir yakınının (komşu ya da arkadaş gibi) bulunduğu görülmektedir. Sonuç olarak araştırmaya katılan velilerin %65’inin aynı veya başka hanede yaşayan bir engelli akrabası ya da akrabalık ilişkisi bulunmayan engelli bir yakını olmak üzere engelli bir tanıdığı bulunduğu görülmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Engelli Bireylerle Tanışıklık ve İlişki Durumları

Engelli Bireylerle Tanışıklık ve İlişki Durumu	N	%
Aynı hanede yaşayan engelli akraba		
Yok	96	80.0
Akrabalık ilişkisi		
Kızı/oğlu	12	10.0
Annesi/babası	3	2.5
Kayınvalidesi/kayınpederi	3	2.5
Eşi	3	2.5
Kardeşi	3	2.5
Var	24	20.0
Toplam	120	100.0
Farklı hanede yaşayan engelli akraba		
Yok	84	70.0
Akrabalık ilişkisi		
Annesi/babası	9	7.5
Kuzeni	9	7.5
Kardeşi	6	5.0
Teyzesi	6	5.0
Eşinin kardeşi	3	2.5
Yeğeni	3	2.5
Var	36	30.0
Toplam	120	100.0
Akrabalık ilişkisi olmayan engelli yakını		
Yok	69	57.5
Var	51	42.5
Toplam	120	100.0
Aynı/farklı hanede yaşayan akraba ya da engelli yakını		
Yok	42	35.0
Var	78	65.0
Toplam	120	100.0

Araştırmaya katılan velilerin, engellilerin eğitimine ilişkin tutumlarını incelemek üzere kullanılan “Engelli Bireylerin Eğitilmesine İlişkin Tutum Ölçeği” ile ulaşılan betimsel veriler Tablo 3’te

verilmiştir. Katılımcıların ölçeğin tüm maddelerine katılım düzeyleri ortalaması 4.19 olarak hesaplanmıştır. Buna göre araştırmaya katılan velilerin engelli bireylerin eğitime ilişkin tutumlarının 83.8 puanla olumlu yönde olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan velilerin tutum puanlarının 88.4 puanla en yüksek olduğu boyutun, eğitimin yaygınlaştırılması temasını içeren ikinci boyut olduğu, 76.8 puan ile en düşük olduğu boyutun ise gönüllü katılım temasını içeren beşinci boyut olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Ölçek Boyutlarının Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Engelli Bireylerin Eğitilmesine İlişkin Tutum Ölçeği	\bar{X}	Ss
Birinci boyut	4.34	.51
İkinci boyut	4.42	.83
Üçüncü boyut	4.13	.67
Dördüncü boyut	3.96	.78
Beşinci boyut	3.84	.98
Toplam	4.19	.51

Tablo 4'te araştırmaya katılan velilerin ölçeğin birinci boyutunda yer alan maddelere katılım düzeyleri verilmiştir. Katılımcıların en yüksek oranda (%76.7) “engelli bireylerin de eğitim hakkı vardır” ifadesine katıldıkları görülürken, “engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılaması için eğitime ihtiyaç vardır” ifadesi katılımcıların yanıtlarını en fazla oranda (%10.0) ‘kesinlikle katılmıyorum’ olarak belirttikleri ifade olmuştur. Genel olarak katılımcıların, ölçeğin birinci boyutu olan engelli bireylerin “eğitim hakkına” ilişkin tutum ortalamasının $\bar{X}= 4.34 \pm .51$ düzeyinde olduğu görülmüştür. Dolayısıyla katılımcıların eğitim hakkına ilişkin tutumlarının 86.8 puanla olumlu yönde olduğu görülmüştür.

Tablo 4. “Eğitim Hakkına” İlişkin Tutumlar

Birinci Boyut $\bar{X}=4.34$ Ss=.51	1		2		3		4		5		\bar{X}	Ss
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Engelli bireylerin eğitimi, maliyetlerinin çok olması nedeniyle önemli değildir.	6	5.0	12	10.0	6	5.0	39	32.5	57	47.5	4.08	.107
Engelli bireylerin eğitimi, diğer bireylerin eğitimi kadar öneme sahip değildir.	6	5.0	6	5.0	6	5.0	42	35.0	60	50.0	4.20	.099
Engelli bireylerin eğitilmesine önem verilmemelidir.	6	5.0	0	.0	0	.0	30	25.0	84	70.0	4.55	.084
Engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılaması için eğitime ihtiyaç vardır.	12	10.0	6	5.0	0	.0	33	27.5	69	57.5	4.18	.118
Engelli bireylerin de eğitim hakkı vardır.	0	.0	6	5.0	0	.0	22	18.3	92	76.7	4.67	.066
Eğitimde her bireyin aynı değerde olduğuna inanıyorum.	3	2.5	6	5.0	6	5.0	33	27.5	72	60.0	4.38	.089

Tablo 5'te araştırmaya katılan velilerin ölçeğin ikinci boyutunda yer alan maddelere katılım düzeyleri verilmiştir. Katılımcıların en yüksek oranda (%65) “engelli bireylerin eğitim gereksinimlerinin karşılanabilmesi için ilgili kurumlar yaygınlaştırılmalıdır” ifadesine katıldıkları görülmüştür. Katılımcıların yanıtlarını en fazla oranda (%7.5) ‘kesinlikle katılmıyorum’ olarak verdiği ifade ise “engelli bireylerin eğitimi daha da yaygınlaştırılmalıdır” ifadesi olmuştur. Katılımcıların engelli bireylerin “eğitiminin yaygınlaştırılması” olan ikinci boyuta ilişkin tutum ortalamasının $\bar{X}= 4.42 \pm .83$ düzeyinde olduğu görülmüştür. Buna göre katılımcıların eğitimin yaygınlaştırılmasına ilişkin tutumlarının 88.4 puanla olumlu yönde olduğu görülmüştür.

Tablo 5. “Eğitiminin Yaygınlaştırılmasına” İlişkin Tutum Ortalama ve Standart Sapmaları

İkinci Boyut $\bar{X}=4.42$ Ss=.83	1		2		3		4		5		\bar{X}	Ss
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Engelli bireylerin eğitimi, daha da yaygınlaştırılmalıdır.	9	7.5	0	.0	3	2.5	33	27.5	75	62.5	4.38	.100
Engelli bireylerin eğitim gereksinimlerinin karşılanabilmesi için ilgili kurumlar yaygınlaştırılmalıdır.	6	5.0	6	5.0	3	2.5	27	22.5	78	65.0	4.38	.100
Engelli bireyler için daha çok eğitim imkanının sağlanması gerektiğini düşünüyorum.	6	5.0	0	.0	6	5.0	39	32.5	69	57.5	4.38	.089
Engelli bireylerin eğitilmesi alanında personel yetiştirilmesini önemsiyorum.	3	2.5	0	.0	6	5.0	48	40.0	63	52.5	4.40	.073

Tablo 6’da araştırma katılımcılarının ölçeğin üçüncü boyutunda yer alan maddelere katılım düzeyleri verilmiştir. Katılımcıların en yüksek oranda (%57.5) “engellilere verilen eğitimin hiçbir başarı sağlamayacağını düşünüyorum” ile “engelli bireyler için eğitim faaliyetlerinin anlamı olmadığını düşünüyorum” ifadelerine ‘kesinlikle katılmıyorum’ yanıtını verdikleri görülmüştür. Araştırmaya katılan velilerin ölçeğin üçüncü boyutu olan engelli bireyler açısından “eğitimin sonuçlarına” ilişkin tutum ortalamasının $\bar{X}= 4.13 \pm .67$ düzeyinde olduğu görülmüştür. Dolayısıyla katılımcıların eğitimin sonuçlarına ilişkin tutumlarının 82.6 puanla olumlu yönde olduğu görülmüştür.

Tablo 6. “Eğitimin sonuçlarına” İlişkin Tutum Ortalama ve Standart Sapmaları

Üçüncü Boyut $\bar{X}=4.13$ $Ss=.67$	1		2		3		4		5		\bar{X}	Ss
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Engelli bireylerin eğitimin, onların toplumsal kabullerini kolaylaştıracağını düşünüyorum.	3	2.5	0	.0	15	12.5	48	40.0	54	45.0	4.25	.079
Toplumun gelişmesinde engelli bireylerin eğitim almasının etkisi olmadığını düşünüyorum.	9	7.5	12	10.0	21	17.5	36	30.0	42	35.0	3.75	.114
Engelli bireyler için eğitim faaliyetlerinin anlamı olmadığını düşünüyorum.	12	10.0	3	2.5	3	2.5	33	27.5	69	57.5	4.20	.114
Engellilere verilen eğitimin hiçbir başarı sağlamayacağını düşünüyorum.	9	7.5	6	5.0	0	.0	36	30.0	69	57.5	4.25	.108

Tablo 7’de velilerin ölçeğin dördüncü boyutunda yer alan maddelere katılım düzeyleri verilmiştir. Katılımcıların en yüksek oranda (%57.5) “engellilerin eğitilmesine yönelik özel eğitimin gerekli olduğunu düşünüyorum” ifadesine katıldıkları görülmüştür. Bu ifade aynı zamanda, katılımcıların yanıtlarını en yüksek oranda (%10.0) ‘kesinlikle katılmıyorum’ olarak verdiği iki ifadeden birini oluşturmuştur. Katılımcıların yanıtını en yüksek oranla (%10.0) ‘kesinlikle katılmıyorum’ olarak verdikleri diğer ifade ise “toplumun gelişmesi, engelli bireylerin eğitilmesi ile doğru orantılıdır” ifadesidir. Katılımcıların engelli bireylerin “özel eğitim alanı” olan dördüncü boyuta ilişkin tutum ortalamasının $\bar{X}= 3.96 \pm .78$ düzeyinde olduğu görülmüştür. Buna göre velilerin özel eğitim alanına yatırıma ilişkin tutumlarının 79.2 puanla olumlu yönde olduğu görülmüştür.

Tablo 7. “Özel eğitim alanına yatırıma” İlişkin Tutum Ortalama ve Standart Sapmaları

Dördüncü Boyut $\bar{X}=3.96$ $Ss=.78$	1		2		3		4		5		\bar{X}	Ss
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Engellilerin, eğitimi için gereken tüm kaynaklar ayrılmalıdır.	6	5.0	15	12.5	12	10.0	24	20.0	63	52.5	4.03	.115
Toplumun gelişmesi, engelli bireylerin eğitilmesi ile doğru orantılıdır.	12	10.0	12	10.0	43	35.8	20	16.7	33	27.5	3.42	.116
Engelli bireylerin eğitimi masraflı olduğundan ikinci planda bırakılmalıdır.	9	7.5	0	.0	12	10.0	45	37.5	54	45.0	4.13	.101
Engellilerin eğitilmesine yönelik özel eğitimin gerekli olduğunu düşünüyorum.	12	10.0	3	2.5	0	.0	36	30.0	69	57.5	4.23	.113

Tablo 8’de katılımcıların ölçeğin iki maddeden oluşan beşinci boyutunda yer alan ifadelerle katılım düzeyleri verilmiştir. Katılımcılar %30 oranında “engelli bireylerin eğitimiyle ilgili projelerde sorumluluk alabilirim” ifadesine tamamen katıldıklarını belirtirken, “engelli bireyler için düzenlenen eğitim faaliyetlerine gönüllü katılıyorum” ifadesine ‘kesinlikle katılmıyorum’ yanıtını verenlerin daha yüksek oranda (%5.0) olduğu görülmüştür. Velilerin ölçeğin beşinci boyutu olan “gönüllü katılım”a ilişkin tutum ortalamasının $\bar{X}= 3.84 \pm .98$ düzeyinde olduğu görülmüştür. Dolayısıyla katılımcıların gönüllü katılıma ilişkin tutumlarının 76.8 puanla sınır düzeyde olumlu yönde olduğu görülmüştür.

Tablo 8. “Gönüllü katılıma” İlişkin Tutum Ortalama ve Standart Sapmaları

Beşinci Boyut $\bar{X}=3.84$ $Ss=.98$	1		2		3		4		5		\bar{X}	Ss
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Engelli bireylerin eğitimiyle ilgili projelerde sorumluluk alabilirim.	3	2.5	9	7.5	15	12.5	57	47.5	36	30.0	3.95	.089
Engelli bireyler için düzenlenen eğitim faaliyetlerine gönüllü katılıyorum.	6	5.0	15	12.5	9	7.5	60	50.0	30	25.0	3.78	.101

3.2. Engelli Tanıdığı Olan Veliler ile Engelli Tanıdığı Olmayan Velilerin Engellilerin Eğitimine İlişkin Tutumlarının Karşılaştırılması

Araştırmaya katılan velilerin, engelli bir tanıdığı bulunma durumlarına göre engellilerin eğitimine ilişkin tutumları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını görmek üzere bağımsız örneklem t testi gerçekleştirilmiştir. Tablo 9’da görülebileceği üzere, “Engelli Bireylerin Eğitilmesine İlişkin Tutum Ölçeği” toplam madde ortalamaları bağlamında değerlendirildiğinde, aynı evde engelli bir akrabasıyla yaşayan veliler ile engelli tanıdığı bulunmayan velilerin engellilerin eğitilmesine ilişkin tutumları arası anlamlı bir fark bulunmuştur ($t= 2.76, p< 0.05$). Buna göre aynı evde engelli bir akrabasıyla birlikte yaşayan öğrenci velilerinin, engelli bir tanıdığı bulunmayan velilere kıyasla engellilerin eğitimine ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu görülmüştür. Farklı evde yaşayan engelli bir akrabası bulunan velilerin tutumları ile engelli tanıdığı bulunmayan velilerin tutumları arasında da benzer bir fark görülmüştür ($t= 2.32, p< 0.05$). Buna göre farklı bir hanede yaşayan engelli bir akrabası bulunan velilerin engelli bireylerin eğitimine ilişkin daha olumlu tutumlar taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak akrabalık ilişkisi bulunmasa da engelli bir yakını bulunan velilerin tutumlarının da engelli bir tanıdığı bulunmayan velilerden daha olumlu olduğu görülmüştür ($t= 3.30, p< 0.05$).

Tablo 9. Velilerin Engelli Bir Tanıdığı Bulunma Durumuna Göre Engellilerin Eğitimine Yönelik T Testi Sonuçları

Gruplar	N	\bar{X}	Ss	t	p
Aynı hanede engelli akrabası var	24	4.26	.46	2.76	.00
Engelli bir tanıdığı yok	42	3.95	.42		
Farklı hanede yaşayan engelli akrabası var	36	4.21	.56	2.32	.03
Engelli bir tanıdığı yok	42	3.95	.42		
Akrabalık ilişkisi olmayan engelli yakını var	51	4.27	.51	3.30	.00
Engelli bir tanıdığı yok	42	3.95	.42		

Araştırmaya katılan velilerden aynı evde engelli bir akrabası ile birlikte yaşayanlar ile engelli bir tanıdığı bulunmayanların tutumları, ölçeğin beş ayrı boyutunda incelenmiştir. Tablo 10’da görülebileceği üzere engellilerin eğitilmesine ilişkin olarak gerek aynı evde engelli bir akrabasıyla birlikte yaşayan velilerin tutumlarının (84.1 puanla) gerekse engelli bir tanıdığı olmayan velilerin tutumlarının (77.8 puanla) olumlu düzeyde olduğu görülmüştür. Aynı evde engelli bir akrabasıyla yaşayan velilerin beş boyutta da tutum puanları daha yüksek olmakla birlikte, bu iki grubun tutumları arasında anlamlı fark, ölçeğin üçüncü boyutu olan eğitimin sonuçları ($t= 3.71, p< 0.05$) ile dördüncü boyutu olan özel eğitim alanına yatırım yapılmasında ($t= 2.76, p< 0.05$) ortaya çıkmıştır.

Tablo 10. Aynı Evde Engelli Bir Akrabasıyla Yaşayan Veliler ile Engelli Tanıdığı Bulunmayan Velilerin T Testi Sonuçları

Boyut	Gruplar	N	\bar{X}	Ss	t	p
Eğitim Hakkı	Aynı hanede engelli akrabası var	24	4.35	.53	1.18	.24
	Engelli bir tanıdığı yok	42	4.20	.51		
Eğitimin Yaygınlaştırılması	Aynı hanede engelli akrabası var	24	4.50	.53	1.58	.12
	Engelli bir tanıdığı yok	42	4.29	.53		
Eğitimin Sonuçlarına	Aynı hanede engelli akrabası var	24	4.28	.45	3.71	.00
	Engelli bir tanıdığı yok	42	3.77	.59		
Özel Eğitim Alanına Yatırım	Aynı hanede engelli akrabası var	24	4.09	.70	2.76	.00
	Engelli bir tanıdığı yok	42	3.62	.66		
Gönüllü Katılım	Aynı hanede engelli akrabası var	24	3.81	1.14	.900	.37
	Engelli bir tanıdığı yok	42	3.57	.99		

Araştırmaya katılan velilerden farklı bir evde yaşayan engelli bir akrabası bulunanlar ile engelli bir tanıdığı bulunmayanların tutumları ölçeğin beş ayrı boyutunda incelenmiştir. Tablo 11’de görülebileceği üzere engellilerin eğitilmesine ilişkin olarak gerek engelli bir akrabası bulunan velilerin tutumlarının (83.6 puanla) gerekse engelli bir tanıdığı olmayan velilerin tutumlarının (77.8 puanla) olumlu düzeyde olduğu görülmüştür. Engelli bir akrabası bulunan velilerin beş boyutta da tutum puanları daha yüksek olmakla birlikte, bu iki grubun tutumları arasında anlamlı fark, ölçeğin üçüncü boyutu olan eğitimin sonuçları ($t= 2.19, p< 0.05$) ile beşinci boyutu olan gönüllü katılımında ($t= 4.34, p< 0.05$) ortaya çıkmıştır.

Tablo 11. Farklı Evde Yaşayan Engelli Bir Akrabası Bulunan Veliler ile Engelli Tanıdığı Bulunmayan Velilerin T Testi Sonuçları

Boyut	Gruplar	N	\bar{X}	Ss	t	p
Eğitim Hakkı	Engelli akrabası var	36	4.36	.54	1.37	.17
	Engelli bir tanıdığı yok	42	4.20	.51		
Eğitimin Yaygınlaştırılması	Engelli akrabası var	36	4.33	1.09	.25	.80
	Engelli bir tanıdığı yok	42	4.29	.53		
Eğitimin Sonuçlarına	Engelli akrabası var	36	4.10	.77	2.19	.03
	Engelli bir tanıdığı yok	42	3.77	.59		
Özel Eğitim Alanına Yatırım	Engelli akrabası var	36	3.91	.83	1.77	.09
	Engelli bir tanıdığı yok	42	3.62	.66		
Gönüllü Katılım	Engelli akrabası var	36	4.29	.38	4.34	.00
	Engelli bir tanıdığı yok	42	3.57	.99		

Araştırmaya katılan velilerden akrabalık ilişkisi bulunmayan engelli bir yakını bulunanlar ile engelli bir tanıdığı bulunmayanların tutumları ölçeğin beş ayrı boyutunda incelenmiştir. Tablo 12’de görülebileceği üzere engellilerin eğitilmesine ilişkin olarak gerek engelli bir yakını bulunan velilerin tutumlarının (85 puanla) gerekse engelli bir tanıdığı olmayan velilerin tutumlarının (77.8 puanla) olumlu düzeyde olduğu görülmüştür. Aynı evde engelli bir akrabasıyla yaşayan velilerin beş boyutta da tutum puanları daha yüksek olup, bu iki grubun tutumları arasında anlamlı fark, ölçeğin üçüncü boyutu olan eğitimin sonuçları ($t= 5.62$, $p< 0.05$), dördüncü boyutu olan özel eğitim alanına yatırım yapılması ($t= 3.48$, $p< 0.05$) ve beşinci boyutu olan gönüllü katılımı ($t= 2.52$, $p< 0.05$) ortaya çıkmıştır.

Tablo 12. Akrabalık İlişkisi Bulunmayan Bir Engelli Yakını Bulunan Veliler ile Engelli Tanıdığı Bulunmayan Velilerin T Testi Sonuçları

Boyut	Gruplar	N	\bar{X}	Ss	t	p
Eğitim Hakkı	Engelli yakını var	51	4.28	.46	.85	.40
	Engelli bir tanıdığı yok	42	4.20	.51		
Eğitimin Yaygınlaştırılması	Engelli yakını var	51	4.37	1.13	.46	.65
	Engelli bir tanıdığı yok	42	4.29	.53		
Eğitimin Sonuçlarına	Engelli yakını var	51	4.41	.52	5.62	.00
	Engelli bir tanıdığı yok	42	3.77	.59		
Özel Eğitim Alanına Yatırım	Engelli yakını var	51	4.13	.75	3.48	.00
	Engelli bir tanıdığı yok	42	3.62	.66		
Gönüllü Katılım	Engelli yakını var	51	4.06	.85	2.52	.01
	Engelli bir tanıdığı yok	42	3.57	.99		

4. TARTIŞMA

Ortaokul öğrencisi velilerinin, engellilerin eğitime ilişkin tutumlarının incelendiği bu araştırmada, araştırmaya katılan velilerin yalnızca %35’inin engelli bir tanıdığı bulunmadığı, %65’inin ise aynı ya da farklı evde yaşayan engelli bir akrabası ya da akrabalık ilişkisi bulunmayan engelli bir yakını bulunduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan velilerin %20’sinin aynı evde birlikte yaşadığı engelli bir akrabası, %30’unun farklı bir hanede yaşayan engelli bir akrabası, %42.5’inin ise akrabalık ilişkisi olmamakla birlikte engelli bir yakını bulunmaktadır. Araştırmaya katılan velilerin engelli bireylerin eğitilmesine ilişkin tutum ölçeğinden aldıkları sonuçlar incelendiğinde, velilerin ölçek puanları ortalamasının ($\bar{X}= 4.19$), engelli bireylerin eğitime ilişkin tutumlarının olumlu olarak değerlendirilebilecek bir aralıkta yer aldığı görülmüştür. Ölçeğin birinci boyutunda yer alan ifadeler bağlamında incelendiğinde, 6 maddenin hepsinde engelli bireylerin eğitim hakkının farklı görünümüne ilişkin olarak velilerin tutumlarının olumlu yönde olduğu görülmüştür. Eğitim hakkı boyutunda velilerin tutumlarının en olumlu ($\bar{X}= 93.4$) olduğu madde “engelli bireylerin de eğitim hakkı vardır” maddesi olduğu görülmüştür. Bu boyutta, velilerin tutumlarının olumlu olmakla birlikte diğer ifadelerle kıyaslandığında en düşük puan ortalamasına ($\bar{X}= 81.6$) sahip maddenin ise “engelli bireylerin eğitimi, maliyetlerinin çok olması nedeniyle önemli değildir” ifadesi olduğu görülmüştür. Ölçeğin ikinci boyutunun 4 maddesinde de velilerin engelli bireylerin eğitiminin yaygınlaştırılmasına ilişkin olumlu yönde tutumlara sahip oldukları görülmüştür. Bu boyutta velilerin tutumlarının en yüksek puanla ($\bar{X}= 88$) “engelli bireylerin eğitilmesi alanında personel yetiştirilmesini destekliyorum” ifadesi olmuştur. Bu boyutta yer alan diğer üç madde için velilerin tutumlarının aynı düzeyde ($\bar{X}= 87.6$) olumlu olduğu görülmüştür. Eğitimin sonuçlarına ilişkin değerlendirmelerin yer aldığı ölçeğin üçüncü boyutundaki “engelli bireylerin eğitiminin onların toplumsal kabullerini kolaylaştıracağını düşünüyorum” ifadesine katılar ile “engellilere verilen eğitimin hiçbir başarı sağlamayacağını düşünüyorum” ifadesine katılmayanların puanlarının diğer maddelere kıyasla daha yüksek ($\bar{X}= 85$) olduğu görülmüştür. Bu boyutta yer alan “toplumun gelişmesinde engelli bireylerin eğitim almasının

etkisi olmadığını düşünüyorum” ifadesine ilişkin olarak ise araştırmaya katılan velilerin tutumlarının nötr olduğu ($\bar{X}= 75$) görülmüştür. Ölçeğin dördüncü boyutu olan özel eğitim alanına yatırıma yönelik hazırlanan dört madde arasında, araştırmaya katılan velilerin tutum puanlarının ($\bar{X}= 84.6$) puanla en yüksek olduğu madde “engellilerin eğitilmesine yönelik özel eğitimin gerekli olduğunu düşünüyorum” ifadesi olurken, “toplumun gelişmesi, engelli bireylerin eğitilmesi ile doğru orantılıdır” ifadesine yönelik olarak velilerin tutumlarının ise nötr ($\bar{X}= 68.4$) olduğu görülmüştür. Diğer boyutlarına kıyasla, ölçeğin son boyutu olan gönüllü katılıma ilişkin olarak araştırmaya katılan velilerin tutumlarının daha az olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu boyutta yer alan iki maddeden biri olan en “engelli bireylerin eğitimiyle ilgili projelerde sorumluluk alabilirim” maddesine ilişkin olarak velilerin tutumlarının olumlu ($\bar{X}= 79$) olduğu, “engelli bireyler için düzenlenen eğitim faaliyetlerine gönüllü katılıyorum” maddesine yönelik tutumlarının ise nötr ($\bar{X}= 75.6$) olduğu görülmüştür. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (2009: 76) tarafından “Toplum Özürüllüğü Nasıl Anlıyor?” araştırmasında da katılımcıların %99’unun engellilerin eğitim görmeleri gerektiğine inandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu araştırmada engellilerin eğitim görmeleri gerektiğine inanmayan katılımcılardan bu düşüncelerinin nedenini paylaşımlar ise ağır engelli olanlar için böyle düşündüklerini ifade etmişlerdir (ÖZİDA, 2009: 76). Aynı araştırmada, engellilerin eğitim alması gerektiği görüşünü belirten katılımcıların büyük bölümü ise bu eğitimin evde verilmemesi gerektiğini ifade etmişlerdir (ÖZİDA, 2009: 88). Sağlık çalışanlarıyla gerçekleştirilen oldukça yeni bir araştırmada katılımcıların, engellilerin evde eğitim görmeleri gerektiği düşüncesi ile verilen eğitimin ve bu konuda harcanan paranın boşa olduğu düşüncesine katılmadıkları ortaya çıkartılmıştır (Apaydın ve Barış, 2021: 30).

Araştırmaya katılan velilerin engelli bireylerin eğitilmesine ilişkin tutumları, engelli bir tanıdığı bulunup bulunmaması değişkeni bağlamında incelendiğinde gerek aynı haneden birlikte yaşadığı engelli bir akrabası bulunan velilerin ($\bar{X}= 85.2$) gerek farklı bir hanede yaşayan engelli bir akrabası bulunan velilerin ($\bar{X}= 84.2$) gerekse akrabalık ilişkisi olmasa da engelli bir yakını bulunan velilerin ($\bar{X}= 85.4$) tutumlarının, engelli bir tanıdığı olmayan velilere ($\bar{X}= 79$) kıyasla anlamlı düzeyde daha olumlu olduğu görülmüştür. Araştırma sonucunda aynı evde engelli bir akrabasıyla birlikte yaşayan velilerin ölçeğin eğitimin yaygınlaştırması olan ikinci boyutuna ilişkin en yüksek puanla ($\bar{X}= 90$) olumlu tutumlara sahip olduğu görülmüştür. Eğitimin sonuçlarına ilişkin değerlendirmelerin yer aldığı üçüncü boyut ile özel eğitim alanına yatırıma ilişkin değerlendirmelerin yer aldığı dördüncü boyutta, aynı evde engelli bir akrabasıyla yaşayan velilerin tutumları ile engelli tanıdığı bulunmayan velilerin tutumları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Farklı bir evde yaşayan engelli bir akrabası bulunan velilerin ölçeğin eğitim hakkı olan birinci boyutuna ilişkin en yüksek puanla ($\bar{X}= 87.2$) olumlu tutumlara sahip olduğu görülmüştür. Eğitimin sonuçlarına ilişkin değerlendirmelerin yer aldığı üçüncü boyut ile gönüllü katılıma ilişkin değerlendirmelerin yer aldığı beşinci boyutta farklı bir hanede yaşayan engelli bir akrabası bulunan velilerin tutumları ile engelli tanıdığı bulunmayan velilerin tutumları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Akrabalık ilişkisi bulunmamakla birlikte engelli bir yakını olan velilerin ölçeğin eğitimin sonuçları temasını taşıyan üçüncü boyutuna ilişkin en yüksek puanla ($\bar{X}= 88.2$) olumlu tutumlara sahip olduğu görülmüştür. Ölçeğin söz konusu bu üçüncü boyutunun yanı sıra özel eğitim alanına yatırım yapılmasına ilişkin değerlendirmelerin yer aldığı dördüncü boyut ile gönüllü katılıma ilişkin değerlendirmelerin yer aldığı beşinci boyutta akrabalık ilişkisi bulunmamakla birlikte engelli bir tanıdığı bulunan velilerin tutumları ile engelli tanıdığı bulunmayan velilerin tutumları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

Konuyla ilgili farklı örneklem gruplarıyla gerçekleştirilen araştırmalar incelendiğinde, engelli tanıdığı olma durumunun, kimi araştırmalarda kişilerin tutumlarında farklılık yarattığı, kimi araştırmalarda ise tutumlar arasında anlamlı bir farka ulaşılmadığı görülmektedir. Örneğin Kösterelioğlu tarafından geliştirilen ölçek kullanılarak lise öğrencileriyle gerçekleştirilen bir araştırmada yakın çevresinde engelli bir birey bulunan öğrenciler ile engelli bir yakını bulunmayan öğrencilerin tutumları arasında ölçeğin hiçbir alt boyutunda anlamlı bir fark bulunmamıştır (Yıldız, 2015, s. 62-63). Gedik ve Toker’in (2018: 115) üniversite öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumlarını değerlendirdikleri araştırmada engelli bireylere yönelik tutumların, ailede engelli birey bulunup bulunmayışına göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilen bir başka araştırmada öğrencilerin genel olarak tutumlarının olumlu olduğu, bununla birlikte ailesinde ya da yakın çevresinde engelli birey olan katılımcıların tutumları ile olmayan katılımcıların tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir (Açak ve Nariç, 2020: 24). Üniversite personelinin işyerinde engellilere yönelik tutumunu değerlendirmek üzere yaptıkları araştırmada

Korkut ve Avcı (2019: 911), üniversite personelinin işyerinde engelli çalışanlara yönelik tutumlarının engelli yakını olma durumuna göre değişmediği sonucuna ulaşmışlardır.

Engelli bir tanıdığa sahip olma değişkeninin, tutumlar üzerinde etkisi olmadığını ortaya çıkartan bu araştırmalara karşın Sezer (2012: 22) tarafından gerçekleştirilen araştırmada engelli bireylerle etkileşime girmenin, onlara yönelik olumlu tutum geliştirmede pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşıırken, Tekeş (2013: 103) tarafından yapılan araştırmada, engelli yakını olan bireylerin, engellilere yönelik tutumlarının, engelli yakını olmayanlarınkinden daha olumlu olduğu gözlenmiştir. Akyıldız (2017: 160) tarafından öğretmen adaylarıyla yapılan araştırmada ailesinde veya yakın akrabalarında engelli olanların, ailesinde veya yakın akrabalarında engelli olmayan aday öğretmenlere göre kişiler arası ilişkiler, çalışma yaşamı ve yetkinlik-bağımsız yaşam gibi alanlarda engellilere yönelik daha olumlu tutuma sahip oldukları görülmüştür. Česko (2019: 54) tarafından lise öğrencileriyle gerçekleştirilen bir araştırmada da çevresinde engelli tanıdığı bulunanların tutumları, bulunmayanların tutumlarına göre istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde daha olumlu bulunmuştur. Kıran ve Dengiz (2019: 51) tarafından okul psikolojik danışmanlarıyla yapılan araştırmada ise Kösterelioğlu tarafından geliştirilen ölçeğin gönüllü katılım alt boyutu ile eğitim sonuçları alt boyutunda engelli bireylerle çalışma deneyimi olan danışmanların tutumlarının daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ortaokul öğrencileriyle gerçekleştirilen bir araştırmada ise engelli bir kardeşi, arkadaşı ya da komşusu olması halinde engellilere yönelik tutumlarının anlamlı düzeyde daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Terzi, Manav ve Karayağız Muslu, 2020: 47). Lise öğrencileriyle gerçekleştirilen bir başka araştırmada da ailesinde ya da çevresinde engelli birey olma değişkenine bağlı olarak öğrencilerin engellilere yönelik tutum puan ortalamalarının istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Paçal, Altul ve Kurak, 2021: 16). Son olarak üniversite öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarını incelediği araştırmada Malak Akgün (2021: 1257) engelli bir bireyi tanıma durumları açısından öğrencilerin tutumları arasında anlamlı bir farka ulaşmıştır.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Eğitim hakkı, insanın insan olmak dolayısıyla sahip olduğu ve insansal olanakların geliştirilebilmesi için önkoşul niteliği taşıyan temel bir haktır. Eğitim hakkının korunabilmesi için yasal ve kurumsal düzenlemelerle bu hakkın herkes için eşit biçimde korunmasının amaçlanması gerekmektedir. Söz konusu amacın taşınmaması halinde, yapılan düzenlemelerin, eğitim hakkının ayırım yapılmaksızın her bir kişi için korunmasını beraberinde getirmesini beklemek mümkün değildir.

Gerek dünya ölçeğinde kabul edilen uluslararası insan hakları belgelerinde gerekse ülke ölçeğinde yasal düzenlemelerde engelliler için eğitim hakkının tanınmış olmasına rağmen güncel veriler, engellilerin eğitime eşit erişimlerinin önünde hala çok ciddi sorunlar olduğunu göstermektedir. Engelli kişilerin okula başlama ve okula devam oranları ile eğitimin ileri kademelerine geçiş oranlarının oldukça düşük olduğunu gösteren mevcut tablo, eğitim hakkının eşit biçimde korunamadığının en açık göstergesidir. Eğitim hakkına yönelik düzenlemelerin kapsayıcılığından söz edebilmek için eğitimin, mevzuatta herkesin eşitçe yararlanacağı bir hak olarak tanımlanmış olmasının yanında engellileri, engelli olmayan kişilerle aynı ölçüde eğitime dahil edecek, eğitimin her aşamasını sürdürmelerini sağlayacak, nitelikli eğitim olanaklarından yararlanmalarını mümkün kılacak düzenlemelerle fiziksel erişilebilirliğin sağlanması gerekmektedir. Bu türden düzenlemelere ek olarak, eğitim hakkı bağlamında engelli kişilerin karşı karşıya kaldığı sosyal dışlanmanın ve ayrımcılığın önüne geçilebilmesi için toplumda örtük veya açık biçimde varolan önyargıların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bir başka ifadeyle kişileri, eğitim hakkını öncelikle kendine ait bir hak olarak görme yanılığısına götürecektir, dahası farklı engellilik durumları olan kişilerin, bu temel insan haklarından yararlanmasının önünde engel oluşturacak tutumlarla toplum düzeyinde mücadele edilmelidir.

Bu çalışmada araştırmaya katılan velilerin, engellilerin eğitimine ilişkin tutumlarının olumlu olduğu görülmüştür. Araştırma sonuçları daha ayrıntılı değerlendirildiğinde, gerek aynı evde engelli akrabasıyla yaşayan gerek farklı bir hanede yaşayan engelli bir akrabaya sahip olan gerekse akrabalık ilişkisi bulunmamakla birlikte engelli bir yakını olan katılımcıların tutumlarının, engelli bir tanıdığı bulunmayan katılımcılara kıyasla daha olumlu olduğu görülmüştür. Dolayısıyla engelli kişiler ile engele sahip olmayan kişiler arasında kurulan ilişkinin, engelli olmayan kişilerin empati becerisini arttırarak, tutumların olumlu yöne evrilmesini sağladığını söylemek mümkün görünmektedir.

Öyle görünüyor ki, engellilerin yaşamın her bir alanına katılımlarının önündeki toplumsal engelleri kaldırmak üzere atılacak adımların başında engelliliğe ilişkin ayrımcı ve dışlayıcı tutumlarla mücadele

etmek gelmektedir. Ancak bu tutumların ortaya çıkmasına neden olan toplumsal bütünleşmenin sağlamamış olması önemli bir sorundur. Bu nedenle engelli kişilerin yaşamın her alanına eşit katılımının ve temel haklarının eşit biçimde korunmasının önünde engel oluşturan tutumlarla mücadelede hedef gruplar arasında önceliği, engelli kişilerle yakın ilişkide olan kişilerden ziyade hiçbir engelli yakını bulunmayan kişilere veren sosyal hizmet ve politikaların geliştirilmesi anlamlı bir fark yaratabilir.

Araştırmaya katılan velilerin olumlu tutumlarının sırasıyla eğitimin yaygınlaştırılması, eğitim hakkı, eğitimin sonuçları, özel eğitim alanına yatırım ve gönüllü katılım boyutlarına ilişkin olduğu görülmüştür. Dolayısıyla katılımcılar tarafından, engelli kişiler için temel bir hak olarak görülen eğitimin yaygınlaştırılmasının ve hak olarak korunmasının, engelli kişilerin yaşamları açısından değerli bir fark yaratacağına ilişkin olumlu tutumların taşındığı sonucuna ulaşılmıştır. Dünya Engellilik Raporunda da (WHO & WB, 2011: 226) vurgulandığı üzere “politika yapıcılar, okul idarecileri, öğretmenler, aileler, engelli ve engelli olmayan çocuklar da dahil farklı paydaşlar, engelliler için sağlanan eğitim fırsatlarının ve sonuçlarının iyileştirilmesine katkıda bulunabilirler.” Bununla birlikte, bu araştırmada velilerin özel eğitim alanına yatırım yapılması ve engelli kişilerin eğitimi alanına gönüllü katkı sağlanması konularında görece daha düşük puanla olumlu tutum sergilemiş oldukları görülmüştür. Zaten eğitim hakkını koruyacak ve engellilerin insansal olanaklarının gelişimini sağlayacak yasal ve kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, tek tek kişilerden değil, devlet eliyle yerine getirilmesi beklenen bir sorumluluktur. Engellilik alanında gönüllülük çalışmalarını harekete geçirecek toplumsal bilinci geliştirmek de ancak bu tür düzenlemelerin yaygınlaştırılmasıyla mümkün olacaktır. Bunun yapılabilmesi için okullarda ve diğer eğitim kurumlarında ve eğitimin her kademesinde herhangi bir engeli bulunmayan kişilerin - öğretmenlerin, velilerin, öğrencilerinin, idarecilerin ve diğer tüm personelin- empati becerisinin gelişimine katkı sunacak, seminerler, paneller, eğitimler vb. düzenlenmelidir. Bu tür etkinliklerin meseleyi, “hepimiz engelli adayız” yaklaşımıyla değil, hak temelli olarak değerlendiren ve farklı engel durumları da dahil olmak üzere, insanların farklılıklarının, eğitim hakkı gibi temel insan haklarının korunmasının önünde bir engel oluşturmadığı kabulünü taşıması önemlidir. Son olarak, farklılıkları sorun olarak görmekten çıkartacak, ayrımcılık karşıtı çalışmaların yalnızca eğitim kurumlarında değil, yaşamın her alanında hayata geçirilmesinin, temel hakların korunmasının önünde engel oluşturan olumsuz tutumların ortadan kaldırılabilmesi için gerekli olduğu kabul edilmelidir.

KAYNAKÇA

- AÇAK, M. ve NARİNÇ, Ç. (2020). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Engellilere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi (Malatya İl Örneği). *GERMENİCA Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 18-27.
- AKSARAY'DA ÖZEL EĞİTİM SINIFLARININ KAPATILMASINI İSTEYEN VELİLER OTİZMLİ ÖĞRENCİLERİ YUHALADI (2019, Kasım). *T24*. Erişim adresi: <https://t24.com.tr/haber/aksaray-da-ozel-egitim-siniflarinin-kapatilmasini-isteyen-veliler-otizimli-ogrencileri-yuhaladi,847053>
- AKYILDIZ, S. ÖĞRETMEN ADAYLARININ ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(39), 141-169.
- APAYDIN, R. ve BARIŞ, İ. (2021). Toplumda Engelli Bireylere Yönelik Tutumun Sağlık Çalışanları Bağlamında Değerlendirilmesi. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 21 (1), 22-39.
- BAŞBAKANLIK ÖZÜRLÜLER İDARESİ BAŞKANLIĞI. (2009). *Toplum Özürüllüğü Nasıl Anlıyor?* Ankara: ÖZİDA.
- COMMITTEE ON THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES. (2017). *Initial report submitted by Turkey under article 35 of the Convention*, CRPD/C/TUR/1. Erişim adresi: <https://digitallibrary.un.org/record/1308046?ln=ar>
- COMMITTEE ON THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES. (2019). *Concluding Observations on the Initial Report of Turkey*, CRPD/C/TUR/CO/1. Erişim adresi: <https://digitallibrary.un.org/record/3848320>
- ÇESKO, (2019). *Engelli Bireylerin Eğitimi ve Kaynaştırılmasına İlişkin Lise Öğrencilerinin Tutumları: Prizren Örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Engelli Çalışmaları Anabilim Dalı, Edirne.

- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ [DİE] (2002). *Türkiye Özürlüler Araştırması*. Erişim adresi: <https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0014899.pdf>
- DIMITROVA-RADOJICIC, B. D., & CHICHEVSKA-JOVANOVA, C. (2014). Parents attitude: Inclusive Education of Children with Disability. *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education (IJCRSEE)*, 2(1), 13-17. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/269336491_Parents_attitude_Inclusive_education_of_children_with_disability
- ENGELLİLER HAKKINDA KANUN. (2005, 7 Temmuz). *Resmî Gazete* (Sayı: 25868). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378-20130425.pdf>
- GEDİK, Z. ve TOKER, H. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Engelli Bireylere Yönelik Tutumları ve Sosyal Beğenirlik Düzeyleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (1), 111-116.
- GENCER, M. (2019). *Engellilik Durumu ve Engellilere Yönelik Toplumsal Algı: Kütahya Örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Kütahya.
- HAIR, J. F., BLACK, W. J., BABIN, B. J., & ANDERSON, R. E. (2019). *Multivariate Data Analysis* (8th Edition). United Kingdom: Cengage Learning.
- KIRAN, B. ve DENGİZ, G. (2019). Okul Psikolojik Danışmanlarının Cinsiyet, Deneyim ve Öz Yeterliklerine Göre Engelli Bireylerin Eğitilmesine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 9(52), 43-67.
- KORKUT, G. ve AVCI, Ö. (2019). Üniversite personelinin engelli bireylere yönelik tutumlarının incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(3), 900-915.
- KÖSTERELİOĞLU, İ. (2013). Engelli Bireylerin Eğitilmesine Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(3), 211-226.
- KUÇURADI, İ. (2007). *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- MALAK AKGÜN, B. (2021). İşaret Dili Eğitimi Almış ve Almamış Üniversite Öğrencilerinin Engelli Bireylere Yönelik Tutumlarının ve Uyum Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(41), 1247-1272.
- MİLLİ EĞİTİM TEMEL KANUNU. (1973, 24 Haziran). *Resmî Gazete* (Sayı: 14574). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>
- NEYADİ, M. K. A. (2015). *Parents Attitude Towards Inclusion of Students with Disabilities Into the General Education Classrooms*. Unpublished doctoral dissertation, United Arab Emirates University, College of Education, Department of Special Education, United Arab Emirates.
- ORHAN, S., & GENÇ, K. G. (2017). Sosyal Bir Hak Olarak Engelli Bireylerin Eğitim Hakkı: Engelli Bireylerin Eğitiminde Yaşanan Problemlerin Beş İlçe Bazında Sakarya İlinde İncelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Seçme Yazılar*, 153-190.
- ÖZATEŞ GELMEZ, Ö. S. (2018). Engelliliğe İlişkin Varsayımların Keşfi: “Görmezden Gelme” Ya Da “Normal Dışı Görme”. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(5), 192-200.
- ÖZEL OKULDA ENGELLİ ÖĞRENCİ TARTIŞMASI (2014, Ekim). *Milliyet Gazetesi*. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/antalya/ozel-okulda-engelli-ogrenci-tartismasi-10434692>
- PAÇAL, A., ALTUN, M., & KURAK, K. (2021). Lise Öğrencilerinin Engelli Bireylere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi (İstanbul Avrupa Yakası İl Örneği). *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 4(1), 10-22.
- POPOVSKA NALEVSKA, G., & POPOVSKI, F. (2018). Teachers and Parents Attitudes toward Students with Disabilities. *Teacher*, 8(16), 57-68. Erişim: <http://eprints.uklo.edu.mk/5092/>
- SEZER, F. (2012). Engelli Bireylere Karşı Olumlu Tutum Geliştirmeye Yönelik Önleyici Rehberlik Çalışması; Deneysel Bir Uygulama. *Education Sciences*, 7(1), 16-26.

- SÖYLEMEZ, A. (2021, 21 Eylül). Erken büyüyen çocuklar. *Birgün*. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/haber/erken-buyuyen-cocuklar-359386>
- TEKEŞ, B. (2013). *Engellilere Yönelik Önyargıyı Yordayan Değişkenler: Kültürler Arası Bir Araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Sosyal Psikoloji) Anabilim Dalı, Ankara.
- TERZİ, Ö., MANAV, G. & MUSLU G.K. (2020). Muğla İlindeki Ortaokul Çocuklarının Engellilere Yönelik Tutumları. *Genel Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2), 40-50.
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI (1982, 9 Kasım). *Resmi Gazete* (Sayı: 17863 (Mükerrer)). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU [TÜİK] (2019). *Türkiye Sağlık Araştırması*. Erişim adresi: <https://www.tuik.gov.tr/media/microdata/pdf/turkiye-saglik-arastirmasi.pdf>
- UNITED NATIONS (1971). Declaration on The Rights of Mentally Retarded Persons. *General Assembly Resolution*, 2857.
- UNITED NATIONS (1975). Declaration on the Rights of Disabled Persons. *General Assembly Resolution*, 3447.
- UNITED NATIONS (1994). The Standard Rules on The Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities. *General Assembly Resolution*, A/48/627.
- UNITED NATIONS (2008). Convention on the Rights of Persons with Disabilities. *General Assembly Resolution*, 44910.
- UNITED NATIONS (2018). General Comment No. 6 on Equality and Non-discrimination. *Committee on the Rights of Persons with Disabilities*, CRPD/C/GC/6.
- WORLD HEALTH ORGANIZATION & WORLD BANK. (2011). *World Report on Disability*. Erişim adresi: https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf
- YILDIZ, M. (2015). *Lise Öğrencilerinin Akran Öğretimi Alarak, Zihinsel Engelli Öğrencilerle Yaptıkları Etkinliklerin, Engelli Bireylerin Eğitilmesine İlişkin Tutumlarına ve Zihinsel Engelli Öğrencilerin Yaşam Kalitelerine Etkisinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Özel Eğitim Anabilim Dalı, İstanbul.